

УДК 94(477)“1936/1937”:323.3:27-725-051

В. О. Оліцький

ПОЗАЗАКОННІ МЕТОДИ ОТРИМАННЯ ПОКАЗІВ СВІДКІВ У СПРАВАХ ПРОТИ ДУХОВЕНСТВА СУМЩИНИ У 1936–1938 рр.

У статті на основі широкого кола джерел, сучасної української, зарубіжної та емігрантської історіографії досліджено одне із мало вивчених питань репресій 1930-х рр. проти православної церкви – позазаконні методи отримання свідчень проти духовенства органами державної безпеки. Основу дослідження склали архівні кримінальні справи репресованих священників Сумщини. На прикладі даного дослідження можна прослідкувати ситуацію у СРСР в цілому, адже сучасна Сумщина входила до складу трьох областей УРСР, а подібна практика притаманна усій тогочасній більшовицькій системі.

Ключові слова: репресія, православ'я, духовенство, свідок, Сумщина, НКВС, слідство, позазаконні методи, тиск, протокол, фальсифікація, покази.

Період 1920 – 1930-х рр. є одним із найтрагічніших не лише в історії України в цілому, але і у житті православної церкви та релігії на сучасному пострадянському просторі. Не випадково, що саме за цей час православна церква здобула значно більшу кількість мучеників ніж за всю попередню тисячолітню історію від моменту хрещення Руси-України князем Володимиром Великим у 988 р.

Не зважаючи на те, що даний період залишається у центрі уваги сучасної української історичної науки, історії релігії, релігієзнавства тощо, у ньому є багато білих плям. Однією із них залишається проблема позазаконних методів отримання свідчень проти духовенства органами державної безпеки СРСР у 1936 – 1938 рр. (час, коли терор досяг свого апогею). Переглядаючи архівні кримінальні справи та інші документи видно, що рішення по більшості кримінальних справ духовенства у даний період приймалися на основі сфальсифікованих матеріалів. Не зважаючи на це, фактично в усіх кримінальних справах є покази свідків, які доводять “вину” обвинуваченого. Пізніше у багатьох із цих справ з'явилися протоколи повторних допитів, які повністю заперечували попередні свідчення, що наглядно демонструє методи отримання показів.

Відкритим залишається питання, які методи застосовували працівники радянських спецслужб у даний період, щоб отримати необхідні для них, в більшості випадків безпідставні і неправдиві покази.

Актуальності даній проблемі додає і те, що з моменту здобуття незалежності у 1991 р. Українська держава намагається позбутися негативного впливу радянського тоталітаризму. Особливо гостро постало це питання в останні роки. Однією із сфер життя держави де цей вплив проявляється найбільше, є судова система та слідча практика. Багато негативних проявів у даних галузях беруть свій початок саме з періоду великого терору. Розуміння цих процесів дасть можливість їх подолати у сучасності.

Мета дослідження: на основі широкої джерельної бази та історіографії дослідити застосування позазаконних методів отримання свідчень проти духовенства органами державної безпеки СРСР у 1936 – 1937 рр. та провести їх класифікацію. Відповідно, висвітлити ті обставини у яких проводилося слідство та здобувалися покази проти затриманого духовенства.

Джерельна база представлена в основному документами силових структур СРСР, а саме архівними кримінальними справами, збірниками наказів НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ), матеріалами про роботу трійок, доповідними записками про результати оперативної діяльності тощо. Таким чином, у дослідженні використано широке коло документів, які дозволяють простежити всю паралель силових структур, а також їхнє ставлення до застосування позазаконних методів щодо свідків, головні етапи репресивних операцій 1936 – 1938 рр. Крім того, ми можемо відслідкувати як віддання наказів у даному напрямку так і результати їх виконання. Важливими та надзвичайно інформативними є архівні кримінальні справи репресованих священників. Ці джерела, зокрема протоколи повторних допитів свідків, дають уявлення не лише про види і форми позазаконних методів отримання свідчень, але і про психологічну та моральну обстановку у якій відбувалися допити свідків.

Репресії 1920 – 1930- рр. у СРСР в цілому та переслідування православної церкви зокрема, знайшли широке відображення у історіографії. Дана проблема цікавить не лише українських дослідників але і зарубіжних. Одним із перших репресії у СРСР почав досліджувати Р. Конквєст. Його дослідження і сьогодні посідають чільне місце у вивченні даної проблеми [13]. Історія православної церкви у ХХ ст. цікавить і російську історіографію, в якій широко розвинений церковний напрям досліджень [9]. Не оминула своєю увагою дану проблему і українська діаспора, яскравим прикладом у даному напрямку є дослідження І. Власовського [12].

Важливе місце дане питання посідає у сучасній українській історіографії. С. Білокінь докладно дослідив багатогранне питання масового терору у СРСР, у тому числі і проти церкви. Зокрема, вчений приділяє велику увагу методам проведення слідства [11, с. 258-265]. Відомим дослідником репресій проти православної церкви, який проаналізував багато аспектів проблеми є В. Пашенко [14]. І. Білас, докладно описав історію репресивно-каральних органів у СРСР часів лєнінізму та сталінізму (1917 – 1953 рр.) та загальні принципи їх функціонування [10]. І. Шуйський дослідив застосування методів фізичного та морального впливу на підозрюваних органами державної безпеки СРСР у період великого терору [15]. Отже, як бачимо, досліджено багато аспектів репресій 1920 – 1930-х рр. проти православної церкви у СРСР. Проте залишається і ряд невивчених або малодосліджених питань. Серед таких питань і позазаконні методи отримання свідчень проти духовенства.

Можемо припустити, що практика застосування позазаконних методів для здобуття показів проти духовенства застосовувалася із моменту встановлення більшовицької влади на Сумщині. Проте, перше виявлене нами підтвердження даного факту відноситься до 1936 р. 19 серпня 1936 р. по обвинуваченню у приналежності до нелегального контрреволюційного угруповання "істинно православних церковників" та систематичному проведенню антирадянської агітації було заарештовано та ув'язнено у тюрмі міста Чернігова безприходського священика міста Кролевець І.К. Руппу. До 10 січня 1937 р. слідство було завершено. Священик не визнав своєї вини. Проте, як зазначив у обвинувальному висновку оперативний уповноважений молодший лейтенант державної безпеки Левченко, вина підозрюваного повністю доводилася показами свідків та проведенням слідством [4, арк. 4, 80-81]. Але так було лише суто документально, адже слідчі чинили тиск на свідків, вимагаючи від них дати необхідні покази. Їх дійсно було отримано. Проте, на судовому засіданні Спеціальної колегії 10 січня 1937 р. усі свідки відмовилися від своїх показів, які вони давали на попередньому слідстві. Крім того, вони заявили, що під час допитів лейтенант Левченко чинив на них тиск, який полягав у погрозах, залякуванні, вимаганні необхідних для слідства показів та змушуванні підписати протоколи із свідченнями, які вони не давали [4, арк. 87]. Проте, ці факти не послужили приводом до звільнення священика. Міру запобіжного заходу змінено на підписку про невиїзд, справу повернуто на дорозслідування.

Можна стверджувати, що тиск на свідків відбувався і на додатковому слідстві, яке повинне було довести вину священика. Свідок Лисогор підтвердив свої покази дані на судовому засіданні, заявивши що не чув антирадянських розмов від І.К. Руппи. Свідок Самусенко, навпаки підтвердив свої покази дані на судовому слідстві. Проте це підтвердження має двоякий характер і вочевидь говорить про тиск на нього із боку слідчого. Самусенко спочатку заявляє, що нічого про антирадянську діяльність І.К. Руппи не знає, потім говорить що чув антирадянські розмови. На нашу думку, свідок спочатку не боячись заявив правдиву інформацію, адже у суді йому фактично повірили. Потім, очевидно під тиском, повторив покази дані на попередньому слідстві. Зважаючи на це, 28 березня 1937 р. на підготовчому засіданні Спеціальної колегії Чернігівського обласного суду справу було припинено [4, арк. 87].

Таким чином, ми бачимо, що розгляд справ у судовому засіданні із залученням свідків та обвинувачених ускладнював проведення широких репресій у суспільстві, які вочевидь уже планувалися. У тому числі знищення духовенства. Для цього потрібно було або шукати реальну вину церковнослужителів, або створити орган, який замінить собою увесь судовий процес та судовому системі. Система підтвердження вини, фактично була напрацьована – отримання показів шляхом тиску та залякування, як свідків так і обвинувачених. Потрібно було лише зробити, щоб і одні і інші не могли заперечити дані таким чином свідчення. Шлях реалізації даного задуму один – відсутність свідків та обвинувачених під час розгляду справ.

30 липня 1937 р. народний комісар внутрішніх справ СРСР М. Єжов видає оперативний наказ №00447. Він ставив перед радянськими органами державної безпеки завдання нещадно розгромити банду антирадянських елементів. До цієї категорії відносилось і духовенство. Операція мала початися із 5 серпня 1937 р. і тривати чотири місяці. Саме згідно цього наказу усі репресовані поділялися на дві категорії. Перша категорія підлягала негайному арешту і після розгляду справ на засіданні трійок розстрілу. Друга категорія підлягала арешту і ув'язненню у таборах на 8 – 10 років. Даний наказ передбачав затвердження кількості репресованих відповідно до категорій (ліміти). Він же затверджував і позасудовий репресивний орган – трійку. До її складу входили начальник підрозділу НКВС, секретар обласного комітету Комуністичної партії та прокурор. Трійки зазвичай формувалися на рівні області або республіки. У разі необхідності, могли відбуватися виїзні засідання.

За словами І. Шуйського, четвертий розділ оперативного наказу №00447 що складався із двох пунктів фактично підміняв собою весь Кримінально-процесуальний кодекс УРСР (Українська Радянська Соціалістична Республіка) [15, с. 219-200]. Ця частина наказу орієнтувала слідчих на прискорене проведення слідства у спрощеному вигляді. У результаті цього слідства необхідно було виявити усі злочинні зв'язки ув'язненого. На справі це означало, що слідчий мав отримати покази проти інших осіб. Після закінчення слідства справи мали направлятися не на розгляд суду, а на засідання трійок. На засіданні трійок справи мали представлятися у такому вигляді: ордер на арешт, протокол обшуку, вилучені під час обшуку речі, особисті документи, анкета заарештованого, агентурно-обліковий матеріал, протоколи допитів, короткий обвинувальний висновок [1, арк. 4-16].

З метою виконання даного наказу відразу ж відбувається затвердження лімітів. Маховик репресій розкрутився із такою силою, що постійно спускалися додаткові ліміти в середньому на 200 – 800 осіб для кожної області [3, арк. 2-3]. Лише за офіційними даним за друге півріччя 1937 р. особливі трійки НКВС при обласних управліннях УРСР використали ліміт по першій категорії чисельністю 32715 осіб, по другій – 50340 осіб. До 10 травня 1938 р. по першій категорії – ще 35483 особи, по другій – 830 осіб [3, арк. 68,].

На 1936 – 1938 рр. територія сучасної Сумської області входила до складу Чернігівської, Харківської, Полтавської областей. Лише у Чернігівській області по лінії "церковно-сектантської контрреволюції" було репресовано 452 особи, із них православних – 304. За період із 01.06. 1937 р. до 09.01. 1938 р. із числа православних засуджено 158 священиків та 136 церковників. Із них 105 осіб по першій категорії, 174 – по другій. Було викрито, а фактично сфальсифіковано 21 групову справу із загальною кількістю заарештованих 154 особи [2, арк. 2-3, 15-17, 178]. Подібна ситуація відбувалася в інших областях СРСР та інших сферах життя суспільства.

Таким чином, після видання даного наказу та розробки і доведення на місця величезних лімітів розпочинається широка хвиля репресій у СРСР. Ліквідується бодай якесь ведення слідства. Через

величезну завантаженість та необхідність виконання лімітів слідчі просто не могли проводити слідство. Вони свідомо заарештовували невинних людей і використовували позазаконні методи, щоб отримати підтвердження вини, якої насправді не існувало. Слідство тепер перетворилося на формальність, яка складалася із суцільних катувань підозрюваних та залякувань свідків. Воно стало постачальником конвеєра смерті, метою якого було отримання необхідних показів. Відтепер не потрібно було хвилюватися про проте, що свідки змінять свої покази у суді, адже засідання трійок – конвеєра смерті у СРСР 1937 – 1938 рр. відбувалося без підозрюваних та свідків.

Для отримання потрібних показів слідчі досить часто фальсифікували протоколи допитів як свідків, так і обвинувачених, або взагалі складали протоколи допитів осіб, які навіть не викликалися для допиту. Під час перегляду кримінальної справи відносно учасників так званої антирадянської українсько-націоналістичної повстанської організації, що існувала до 1938 р. на території Роменського району та постанови трійки при Чернігівському обласному управлінні НКВС від 24 квітня 1938 р. про розстріл її членів (18 осіб, серед яких було і духовенство), визнано, що немає доказів, які б свідчили про існування такої організації та причетності до неї розстріляних. Зазначається, що свідчення у протоколах допитів за 1938 р. записані у спотвореному вигляді [8, арк. 186-189]. Про фальсифікацію своїх показів від 25 жовтня 1938 р. на дорозслідуванні у 1958 р. групової кримінальної справи (серед її фігурантів є і духовенство) заявив свідок мешканець м. Лебедин Сумської області П.Я. Якубенко [7, арк. 121-124].

Під час реабілітації у 1956 р. священника Петропавлівського храму м. Суми Г.І. Ястремського, свідок М.А. Грабовська не просто заявила про фальсифікацію своїх показів, а докладно розповіла як це відбувалося. Під час візиту до слідчого Сумського міського відділу НКВС Богрова у 1937 р., останній не запитав її по суті справи, а запропонував підписати протокол, який би підтвердив покази інших наявних у справі свідків про вину священника. Після відмови це зробити слідчий став погрожувати М.А. Грабовській арештом та запропонував зайти до нього повторно 16 серпня 1937 р. Цього разу Богров не погрожував, а заявив, що свідок даремно відмовляється від заступництва органів. Уже під час візиту 20 серпня свідок довго очікувала у коридорі, після чого її прийняв слідчий Кулик, який відразу ж заявив, що їй необхідно підписати протокол, а також повідомив про очну ставку із обвинуваченим. Коли свідок відмовилася підписувати протокол, який їй не зачитували, слідчий заперечив, що вона даремно так робить, адже слідство має достатньо показів проти Г.І. Ястремського і вона його не врятує, а лише себе погубить. Після того, як на очну ставку привели ув'язненого, відразу ж слідчий запропонував підписати протокол, який він сам записав у потрібній йому редакції. Протокол очної ставки був підписаний ув'язненим та свідком. М.А. Грабовська наголошує, що вона протоколи підписала відчуваючи марність подальшого спротиву, а найголовніше – страх за свою свободу [5, арк. 55-59].

Досить часто обвинувачувані виступали одночасно і свідками. Як видно із оперативного наказу №00447 в ході слідства необхідно було викрити усі злочинні зв'язки обвинуваченого. У справах священнослужителів це перетворювалося у вимагання надати свідчення проти іншого духовенства та активних віруючих. Цим перекивалося ще одне завдання органів державної безпеки – викриття контрреволюційних угруповань (у даному випадку релігійних). Саме за таких умов обвинувачуваний одночасно був свідком у інших справах. Звісно, що незаконні методи отримання показів у таких ситуаціях не відрізнялися від позазаконних методів ведення слідства – погрози, побиття, катування. За подібною схемою було сфабриковано існування "контрреволюційного підпілля церковників", яке ставило за мету свого існування проведення антирадянської діяльності та відкриття церков на території Глухівського району Сумської області. Благочинний Глухівщини Я.М. Лукашевич, коли виявився в одній камері із священником м. Глухів А.А. Фененком, заявив, що слідчий змусив його дати покази проти А.А. Фененка. Після цієї заяви Я.М. Лукашевич відразу ж у камері написав на ім'я прокурора спростування своїх показів. Проте, у кримінальній справі А.А. Фененка про цей факт немає жодної згадки, що свідчить про те, що або заява була знищена працівниками Глухівської тюрми, або прокурор проігнорував цю заяву. Свідок К.Р. Дубина у 1962 р., заявив, що він не віруючий, а слідчий його просто умовив дати покази проти священника [1, арк. 80-80 зв., 115-116].

Таким чином, ми бачимо, що на свідків чинився тиск та залякування з боку працівників державної безпеки із метою отримання необхідних свідчень. Застосовувався також метод переконування та нав'язування думки, що покази не врятують обвинуваченого, відповідно немає ніякого сенсу їх не давати.

Якщо такі методи не діяли, слідчий сам писав протокол та підписував його замість свідка. Це зокрема видно із показів жителя с. Оксютинці Роменського р-ну, Сумської області А.П. Сиволан від 18 травня 1959 р. Вона та її мати Є.В. Хілько проходять свідками у справі священника с. Оксютинці В.П. Шерстюка за 1937 р. У справі наявні нібито їхні покази від 30 листопада 1937 р., але А.П. Сиволан категорично заперечує проти того, що це її покази і заявляє, що її ніколи не допитували. Її ж мати взагалі померла задовго до представленого помічником оперуповноваженого IV відділу УНКВС сержанта державної безпеки Радько у кримінальній справі протоколу її допиту – у 1933 – 1934 рр. [6, арк. 26-26 зв.].

Під час слідства проти духовенства використовувалися і підставні свідки, які давали ті покази, які потрібно було слідчому. Так, під час реабілітації у 1962 р. повторним слідством встановлено, що свідок Кірієнко допитувався у Глухівському відділі НКВС 5 листопада 1937 р. у трьох кримінальних справах проти духовенства, і відносно усіх священників давав аналогічні покази [1, арк. 116].

Таким чином, ми бачимо що у період найбільшого розвитку великого терору у СРСР – другій половині 1937 р. слідчі органів державної безпеки інколи не просто перекручували покази у протоколах допитів, але могли їх фальсифікувати, записуючи свідками людей, яких не допитували, або навіть давно померлих. Це говорить у свою чергу про те, що у даний період у політичних кримінальних справах протоколи допитів свідків були не підтверджуючим фактором винуватості, а необхідною формальністю. На розгляд особових

триюк направлялися справи, які не могли бути розглянуті у суді через їхню фальсифікацію. Трійка ж просто виносила вирок запропонованій слідчим, у абсолютній більшості випадків обвинувальний, а у період великого терору – фактично санкціонувала розстріли.

До подібної практики працівників державної безпеки стимулювало декілька факторів. З одного боку, спускалися відповідні вказівки та розпорядження. Застосовувалося заохочення слідчих, які розкривали надумані справи. У таких умовах навіть виникали свого роду змагання у кількості розкритих справ та знищеного населення. Але з іншого боку, самі слідчі боялися за своє майбутнє, якщо вони не будуть виконувати подібні вказівки. Поряд із цим, вони здебільшого вірили, що переслідують ворогів нового соціалістичного суспільства, навіть якщо вони не винуваті.

Подібна практика змінюється лише із приходом до влади нового Народного комісара внутрішніх справ СРСР Л. Берія. 17 листопада 1938 р. вище політичне керівництво країни постановою РНК СРСР (Рада народних комісарів СРСР) та ЦК ВКП(б) (Центральний комітет Всеросійської комуністичної партії більшовиків) ініціює розслідування порушень соціалістичної законності. Л. Берія використовує даний процес для чистки “єжовських кадрів” [15, с. 224]. Проте, працюючи із архівними кримінальними справи духовенства, видно, що починаючи із кінця 1938 р. фактично відсутні вироки про розстріли, кардинально зменшується кількість заарештованих. У кримінальних справах нами не виявлено скарг свідків на позазаконні методи отримання показів, які б датувалися пізніше ніж кінець 1938 р.

У результаті дослідження, на прикладі кримінальних справ репресованих священників Сумщини встановлено, що у 1936 – 1937 рр. у СРСР активно використовувалися позазаконні методи отримання свідчень проти духовенства. Після видання 30 липня 1937 р. оперативного наказу народного комісара внутрішніх справ СРСР М. Єжова №00447 подібні випадки перетворилися на повсякденну практику. Значно зменшується практика використання позазаконних методів із початком розслідувань порушень соціалістичної законності у кінці 1938 р.

В цілому у 1936 – 1938 рр. найпоширенішими позазаконними методами отримання свідчень проти духовенства були:

- 1) переконування, що свідчення не змінять долі ув'язненого, тому немає сенсу їх не давати;
- 2) пропозиції покровительства органів НКВС в обмін на необхідні покази;
- 3) перекручування показів;
- 4) погрози та залякування;
- 5) фальсифікація протоколів;
- 6) використання підставних свідків.

Характерним є той фактор, що ми не зустріли свідчень про застосування фізичного впливу на свідків. Хоча проти ув'язненого духовенства у даний період широко застосовувалися тортури. Виключенням є лише ті особи, які проходили по одних справах підозрюваними, а по інших свідками. Проте, у комплексі усі застосовувані органами державної безпеки методи давали необхідний результат, адже суспільство було надзвичайно залякане репресіями.

Свідки розуміли, що відмова дати необхідні покази може повернутися у кримінальну справу проти них самих, що фактично дорівнювало смерті. Таким чином, можна говорити, про те що свідків доводили до такого стану, коли у них інстинкт самозбереження переважав над усіма іншими. Перед свідками стояло завдання вийти живим із стін управлінь НКВС будь-якою ціною, а насправді просто вижити. Лише після смерті Й. Сталіна та зміни ситуації у державі більшість із цих людей змогли розповісти правду. Досить часто саме ця правда сприяла перегляду справ репресованого духовенства та його реабілітації.

Джерела та література

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі ГДА СБУ) ф. 9, спр. 81 Збірник цілком таємних наказів НКВС СРСР за 1938 – 1939 рр. – 304 арк.
2. ГДА СБУ ф. 16, спр. 0142 Управление НКВД по Черниговской области. Докладная записка о результатах оперативной деятельности. – 203 арк.
3. ГДА СБУ ф. 16, спр. 0307 Материалы о работе Особой тройки при НКВД УССР. Военных трибуналов и Военной коллегии Верховного суда. 1938 год. – 220 арк.
4. Управління Служби безпеки України в Сумській області спр. П-2070 Руппа І.К. – 87 арк.
5. ДАСО ф. Р-7641, оп. 1, спр. 389 Ястремский Г. – 78 арк.
6. ДАСО ф. Р-7641, оп. 2, спр. 213 Шерстюк В.П. – 56 арк.
7. ДАСО ф. Р-7641, оп. 6, спр. 588 Яковлев В.П. и др. – 170 арк.
8. ДАСО ф. Р-7641, оп. 6, спр. 602 Шеденко С.Ф. и др. – 192 арк.
9. Беглов А.Л. Русская православная церковь. XX век / А.Л. Беглов, О.Ю. Васильева, А.В. Журавский и др. – М.: Издательство Сретенского монастыря, 2008. – 800 с.
10. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. Кн. 1 / І.Г. Білас. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – 432 с.
11. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917 – 1941 рр.) / С. Білокінь. – К., 1999. – 448 с.
12. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: у IV т. – Т. IV: XX ст. / І. Власовський. – Нью Йорк: БАНД БРУК, 1966. – репринт: К.: АТ “Книга”, 1998. – 416 с.
13. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / [ред. С. Головка]. – К.: Либідь, 1993. – 384 с.
14. Пащенко В.О. Православ'я в Україні. Державно-церковні стосунки: 20 – 30-ті роки XX ст. / Пащенко В.О. – Полтава, 1995. – 289 с.
15. Шуйський І. Застосування органами державної безпеки УРСР методів морального та фізичного впливу на підслідних у період “Великого терору” в Україні / І. Шуйський // Радянські органи державної безпеки в Україні (1918 – 1991 рр.): історія, структура, функції: матеріали круглого столу (Київ, 19 грудня 2013 р.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 218 – 228.

Olitskyy V.O. The Illegal Methods of Obtaining the Eyewitness Testimony in Cases Against Clergy in the Sumy region in the 1936 – 1938th

One of the poorly studied issues of repression against the Orthodox Church in the 1930th – the illegal methods of obtaining evidence against the clergy by the state security is studied in the article on the basis of a wide range of sources of modern Ukrainian, foreign and emigre historiography. The archived criminal cases of repressed priests in Sumy region were the basis of the study. The study can be the illustration of the situation in the Soviet Union as a whole, because modern Sumy region was part of the three regions of the USSR, and this practice was inherent in all that time Bolshevik system.

It is established that the 1936 – 1937th is the period when using of illegal methods reached a peak and turned into daily practice. The study identified and classified main illegal methods used by state security officers to obtain the necessary testimonies against the clergy in 1936 – 1937.

Additionally, this article seeks to analyze the factors that contributed to outright falsification of criminal cases and using of eyewitness testimony to make these falsification believable.

The study traced the transformation of the punitive system in the USSR, which actually provoked and legitimized pressure on witnesses. The problem of eliminating witnesses from the trial, which made the rejection of previous testimony impossible, is highlighted.

Key words: repression, Orthodox clergy, witness, Sumy, NKVD, investigation, illegal methods, pressure, protocol, falsification, testimony.

Олицкий В. А. Внезаконные методы получения показаний свидетелей в делах против духовенства Сумщины в 1936–1938 гг.

В статье на основе широкого круга источников, современной украинской, зарубежной и эмигрантской историографии исследован один из малоизученных вопросов репрессий 1930-х гг. против православной церкви – незаконные методы получения свидетельств против духовенства органами государственной безопасности. Основу исследования составили архивные уголовные дела репрессированных священников Сумщины. На примере данного исследования можно проследить ситуацию в СССР в целом, ведь современная Сумщина входила в состав трех областей УССР, а подобная практика при суца всей тогдашней большевистской системе.

Ключевые слова: репрессии, православие, духовенство, свидетели, Сумщина, НКВД, следствие, незаконные методы, давление, протокол, фальсификация, показания.